

**YENİ YAZIYA ALINMIŞ FOLKLOR NÜMUNƏLƏRİ. RECENTLY RECORDED
FOLKLORE SAMPLES**

Leyla Hüseynova
Bakı Dövlət Universiteti (Azərbaycan)

MOLLA QASIMIN VƏ AŞIQ SƏNƏMİN ŞEİRLƏRİ

Açar sözlər: Molla Qasım, Mövludnamə, Aşıq Sənəm, nağıl

Təqdim olunan yazıda XIII əsr Azərbaycan aşıq şeirinin banisi Molla Qasımın 2 şeiri, XIX əsrin sonu – XX əsrin əvvəllərində yaşamış Aşıq Sənəmin 33 bayatısı, eləcə də «Yeddi qardaş bir bacı» nağılının avar variantı oxuculara təqdim edilir. Şirvan aşıq məktəbinin yaranma tarixi və yaradıcılıq ənənələrini öyrənmək baxımından yeni yazıya alınmış nümunələrin əhəmiyyəti diqqətçəkəndir.

MOLLA QASIM
XIII ƏSR (1230-1335)

GƏLİN SALAVATA

Ey ixbanlar, ey müsəlmanlar,
Durma, gəlin salavata.
Gözdən axıdıb yaşları,
Qardaş, gəlin salavata.

Dinlə şeyxin özünü,
Sındırma tanrı sözünü,
Görməyə gəl gül üzünü,
Qardaş, gəlin salavata.

Cümlə naxuşbəndilər,
Bir – bir bu yola gəldilər.
Ey mollalar, əfəndilər,
Siz də gəlin salavata

Minareyi müqəddəsə
Enər mövlam oğlu.
Salatullah məclisinə
Qardaş, gəlin salavata.

Hər kim tanır şəriətini,
Uca tutsun təriqətini,
Məkkə Mədinə hörmətini,
Qardaş, gəlin salavata.

Mövlam gələr Xədicətnən,
 Abu Bəkr Ayişətnən,
 Əli gələr Fatimətnən,
 Qardaş, gəlin salavata.

Düşün cənnət baxçasına,
 Baxın İdris buxçasına.
 Abdullah oğlu xonçasına
 Qardaş, gəlin salavata.

Hər kəs salavata gələr,
 Sübh üstü murada yetər.
 Xaliq üzünə gülər
 Qardaş gəlin salavata.

MÖVLUDNAMƏ

Kim istər dərдинə dərman
 Gəl Mustafa mövluduna.
 Günahına apu qurban,
 Gəl Mustafa mövluduna.

Həqq əmrin tutub gəzməyə,
 Şeytanın başın əzməyə,
 Günahlarını pozmağa,
 Gəl Mustafa mövluduna.

Sövsən* inamla köçməyə,
 Siratı asan keçməyə,
 Abu – kövsərdən içməyə,
 Gəl Mustafa mövluduna.

Yaradanı tanı, inan.
 Peşiman olub tərki höksan,
 Edib Rəsula can qurban.
 Gəl Mustafa mövluduna.

Böyük dəstəməzi alıb.
 Axirətin dərдинə qalıb,
 Ölümü yadına salıb,
 Gəl Mustafa mövluduna.

* İstəsən – red.

Qeybətçin evlər busan,
Qonşusuna qulaq asan,
Bacı-qardaşdan küsən,
Gəl Mustafa mövluduna.

Gəl otur, mövluda layiq,
İstər oğru, istər sadıq.
Allahın Rəsuluna ol aşiq,
Gəl Mustafa mövluduna.

Kim etsə tövbəni xalis,
Damu* ilə yanar, iblis.
Kim seversə belə məclis,
Gəl Mustafa mövluduna.

Nur doğulmuş Əminətdən.
Xəbərdardır axirətdən.
Bizi çıxardan zülmətdən,
Gəl Mustafa mövluduna.

Bizə inayət edəsi,
Möhkəm hidayət edəsi,
Böyük şəfaət edəsi,
Gəl Mustafa mövluduna.

AŞIQ SƏNƏM XIX-XX ƏSRLƏR (1870-1930)

Haylalar tutdu məni,
Tutdu, qurutdu məni.
Hayla çağırın qızlar
Nə tez unutdu məni.

Aşiq aşanda bilər,
Sular daşanda bilər.
Yar –yarın qiymətini
Ayrı düşəndə bilər.

Aşığam özləyirəm,
Piləni[§] çözləyirəm.
Nə vaxt gəlirsən deyə
Yolunu gözləyirəm.

* Cəhənnəm odunda

¹ Pilə - baramaçılıqla bağlı olan termindir. İpəkqurdundan alınan məhsul (ip şəklində olur) – red.

Haralısan, haralı,
Sən dağların maralı.
Getsən məni də apar,
Mən də olum oralı.

Aşığam üzüləndə,
Qaş-gözün süzüləndə.
Mən sizə necə gəlim
Ümidim üzüləndə?

Samavar duran yerdə,
Burğunu* buran yerdə.
Ət gedər, sümük qalar
Qocalıq gələn yerdə.

Keçirəm Kür üstündən,
Min atı, sür üstümdən.
Mən ölürəm, qədərsiz**,
Ağlama, dur üstümdən.

Ay qız, çıxma çəkilə††,
İpək köynək sökülə.
Baxmaqla gözmü doyar
Səndə olan şəkilə?

Oxuyan Sənəmdimi?
Gözündəki nəmdimi?
Sənəmdən xəbər alın,
Əvvəlki Sənəmdimi?

Göydə buludam səni,
Sərib qurudam səni.
Ölüb qəbirə girsəm,
Bəlkə unudam səni.

Buxarı†† peçinə bax,
Yar gözüm içinə bax.
Mən ki belə demirdim,
Allahın işinə bax.

Ay mənim ağa yarım!
Sallan gəl bağa, yarım.

* Burğu - çayı süzmək üçün istifadə olunan süzgəc

** Qədərsiz - «vaxtsız» «vədəsiz» yaxud «talesiz» - red.

*** Çəkil - yeni pöhrələnən tut ağacı – red.

**** Buxara - «buxarı» sözünün variantıdır – red.

Bağdakı əlvan çiçək.
Sənə sadağa, yarım.

Gedirəm yol üstəyəm.
Bülbüləm kol üstəyəm.
Mən ayrılıram səndən.
Nişanlı, toy üstəyəm.

Gedirəm gedən olsa,
Bir xəbər bilən olsa.
Məktub yazıb göndərrəm,
Aparıb verən olsa.

Tanbur çala bilmirəm,
Əldən sala bilmirəm.
Sənin kimi gözəli
Gözdən qoya bilmirəm.

Tanburun yeddi bəndi,
Bazardan aldım qəndi.
Səni belə görməyəydim,
Görüb ürəyim yandı.

Yarımın adı Mirzə,
Göndərmişəm Təbrizə.
Sovğatın istəmirəm,
Salamat gəlsin bizə.

Yaşıl kələfin, yaşıl.
Mən açıram, dolaşır,
Eşikdə yar səsi var,
Evdə dilim dolaşır.

Dağlar duman olubdu,
Halum yaman olubdu.
Yaman dərdə düşmüşəm.
Axır zaman olubdu.

Mən aşiq hara gedim?
Nə qoyum, hara gedim?
Ağır dərdə düşmüşəm.
Bu dərdlə hara gedim?

Aman, haray demişəm,
Yandım, haray demişəm.

Dərdimə çarə yoxdur.
Dərddən haray demişəm.

Arazdan atılaydım,
Qul olub satılaydım.
Bu dərdlə mən qalınca,
Ölübən qurtulaydım.

Mən aşiq axmayaydım,
Yollara baxmayaydım.
Yarımla ayrılında
Dalınca baxmayaydım.

Gül əkdim, bitir, Allah!
Qurudu, bitir, Allah!
Hər kəsi muradına
Sən özün yetir, Allah!

Buxara qurum olar.
Yandıqca qurum olar.
Nişanlı itirənə
Çox böyük zülüm olar.

Ağacda ilan olmaz,
Dərdimi bilən olmaz.
Ağlayıb gözdən olsam.
Bir kiri deyən olmaz.

Sənə sarı yaraşır,
Saçaqları sayrışır
Sənin cavan canına
Hər nə geysən yaraşır.

Çöllərdə əkin olmaz.
Əkməsə təkin olmaz.
Halın xəbər almasam.
Ürəyin sakin olmaz.

Bir gülə düşdü meylim.
Gül suya düşdü, neynim?
Sənin həsrətindən
Ürəyim bişdi, neynim?

Şaftalı dəyər, ağlar.
Budağın əyər, ağlar.

Sənin o yazıq canın
Torpağa dəyər, ağlar.

Mən aşıq gün uzana,
Gün düşə, gün uzana.
Sənəmi görmək istəsən,
Sən də gəl Gülüzana* .

Əzizim gül üzünə,
Şeh düşüb gül üzünə.
Sənəmi görmək istəsən.
Gəlginən Gülüzənə.

Sənəm, səsəmi gəldin?
Dabanbasamı gəldin?
Sağlığında gəlmədin.
Öldüm, yasamı gəldin?

“YEDDI QARDAŞ BİR BACI” NAĞILI (AVAR VARIANTI)

“Biri vardı, biri yoxdu, qədim zamanlarda dağın ətəyində bir kənd vardı. Bu kənddə yaşayan yoxsul bir kişinin yeddi oğlu varıydı, ancaq qızı yoxuydu. Yeddi qardaşın yeddisi də istəyirdi ki, onların bir bacısı olsun. Çox gözlədilər, amma bacı görməyən qardaşlar evdən küsüb gedirlər. Gedən vaxt oğlanlar analarına deyirlər ki, ana, biz gedirik, həmişə gözümüz həyətdəki ağaca baxacaq. Əgər bizə bir bacı dünyaya gətirsən ağaca ələk asarsan, qardaşımız olsa ağaca yay asarsan. Bacımız olsa biz geri qayıdacağıq.

Bu ailənin xain qonşusu varmış. Qonşu bunların hamısını eşidir. Vaxt gəlib tamam olur. Ananın qızı olur. Oğlanların gəlməsi üçün ana ağaca ələk asır. Xain qonşu oğlanların gəlməsini istəmir və ələyi götürür, yerinə yay asır. Oğlanlar ağaca baxanda yayı görürlər və bir də heç vaxt qayıtmırlar.

Vaxt keçir. Yeddi qardaşın bir bacısı böyüyür. Yenə də xain qonşu sakit olmur. Ailənin ürəyinə dağ çəkmək üçün qıza bildirir ki, sən yeddi qardaşın var. Onlar ailədən inciyib dağdakı mağarada yaşayırlar. Qız anasına yalvarıb qardaşlarının yanına getmək üçün icazə istəyir. Ana isə qıza icazə vermir, indi də qızın itəcəyindən qorxur. Qız da gecə anasından gizlin gedir.

Bir gün bərk yorulan qız dağların arasında bir mağara görür. Qorxa – qorxa mağaraya girir, görür ki, içərisində yeddi yatacax var. Qız başa düşür ki, burada onun qardaşları yaşayır. Qız əvvəl mağaranı səliqəyə salır, sonra yemək bişirir. İşini bitirdikdən sonra qorxur ki, birdən qardaşları ona inanmaz, ona görə də qaçıb gizlənir. Axşam ovdan gələn qardaşlar mağaradakı təmizliyi görüb, quruyub qalırlar. Qardaşlar bir – birinə deyir ki, bu iş qız işidir. Biz ona görə həmişə istəyirdik ki, bizim bir bacımız olsun. Əgər bacımız olsaydı onu gözümüzün üstündə saxlayardıq. Qız gizləndiyi yerdən bu sözləri eşidir, amma yenə də özünə inanmayacaqlarından qorxur, gizləndiyi yerdən çıxmır. Səhər yenə qardaşlar ova gedir. Bacı yenə çıxır, silir, süpürür, yuyur, bişirir, sonra gizlənir. Qardaşlar ovdan qayıdanda gördüklərinə quruyub qalırlar. Fikirlə-

* Gülüzan -toponim

şirlər axı bu işi kim etmiş olar?

Oğlanlar bişən yeməkdən yeyirlər, təmiz paltarda yatırlar, amma bunun kimin işi olduğunu bilmirlər. 3 – gün yenə təkrar olunur. Qardaşlar bir plan hazırlamağı düşünürlər. Böyük qardaş o biri qardaşlara gizlincə deyir ki, səhər bizim dayanarlıq və baxarlıq ki, bu işi görən kimdir? Sonra qardaşlar yatdılar. Səhər açılarda altı qardaş ova getdi. Ən kiçik qardaş isə mağaranın küncündə gizləndi. Heç nədən xəbəri olmayan qız yerindən durub, başladı ilərdən görməyə. Bunları diqqətlə izləyən qardaş bilmirdi ki neyləsin . O, çox gözlədi, nəhayət gizləndiyi yerdən çıxdı. Qız onu görüb çox qorxdı. Oğlanın qardaşı olduğunu biləndən sonra başına gələnləri, olub keçənləri ona danışdı. Xain qonşunun ələyi yayla dəyişdiriyini bildirdi. Mən də istəmişəm ki, mənim də digər qızlar kimi qardaşlarım olsun. Qardaşlarımın olduğunu biləndə çox sevindim, sonra onları axtara – axtara gəlib bura çıxdım. Biləndə də ki, mənim qardaşlarımınız qorxdum ki, mənə inanmazsınız ona görə də üzə çıxmadım. Sizə gizləndə qalıb kömək etmək istədim. Kiçik qardaş göz yaşını töküüb ağladı. Bacısını bağına basıb, əzizlədi, olanlarda onların günahının olmadığını bildirdi. Qardaşlar axşam mağaraya gələndə kiçik qardaş bugünkü əhvalatı danışdı. Qardaşlar hər şeyi biləndə çox sevindilər, bacılarını bağına basıb əzizlədilər.

Ancaq qardaşlar evlərinə dönə bilməzdilər, çünki yay asılsa qayıtmayacaqlarına dair söz vermişdilər. Sözlərini tutmaq məcburiyyətində idilər. Beləliklə, bacı da qardaşların yanında qalmağa razı oldu. Qardaşlar səhər çıxır, axşama qədər meşədə, düzdə ov edir, axşam mağaraya qayırdılar. Onlar mağaranın qapısını heç kəsə açmamağı bacılarına möhkəm – möhkəm tapşırırdılar. Çünki bu yaxınlarda bir ağ div vardı. O bir dəfə qızı su gətirməyə gedəndə görür. Allahın işinə bax, div qıza vurulur. Onun ardınca gəlir. Qız tez mağaraya girir, qapını bağlayır, eşikdə qalan div ilan dili çıxarıb, yalvarır ki, heç olmasa ona gül üzünü bir dəfə göstərsin. Yazıq qız qorxur, buna razılıq vermir. Amma bu müddətdə div getmir ki, getmir. Sonra xahiş edir ki, bir barmağını ona göstərsin. Divin qardaşlarına bir zərər yetirəcəyindən qorxan qız razı olur. Aman-sız div qızın barmağından onun qanını sorur. Div öz məhəbbətini bildirmək istəyirdi. Amma bununla sevdiyini öldürəcəyini bilmir. Qardaşlar gələsi vaxt qaçıb gedir.

Biçarə qız qorxudan qardaşlarına heç bir söz demir. Qardaşlar görürlər ki, bacıları günü – gündən zəifləyir. Onlar bərk narahat olurlar, qızdan bunun səbəbini soruşurlar. Qız qorxa – qorxa olanların səbəbini qardaşlarına danışır. Qardaşlar tez bir tədbir tökürlər. Əvvəl qapının ağzında dərin bir quyu qazırlar, üstünü şaxlarla* örtürlər. Sonra özləri müxtəlif yerlərdə gizlənilirlər. Yenə div mağaranın qabağına gəlir, əlbəttə, özünə qurulan tələdən xəbərsiz idi. Div gəlib həməni quyunun üstünə çatanda özü də bilmədən guppultu ilə quyunun dibinə düşür. Qardaşlar tez quyuya düşən divin üstünü torpaqla örtürlər. Beləliklə də qızın canı divdən qurtarır.

Günlər gəlib keçirdi. Artıq yaz da gəlmişdi, hər tərəf yamyaşıl olmuşdu. İçində div olan quyunun üstü yamyaşıl pencər (yeməli bitki) idi. Qardaşlar bacılarına möhkəm – möhkəm tapşırırdılar ki, heç vaxt quyunun üstündən pencər yığmasın. Qız da qardaşlarının sözünü sırğa edib asmışdı qulağından. Bir gün güclü yağış yağdı, ildırım çaxdı, şimşək oynadı. Yazıq qız pencər yığmaq üçün uzağa gedə bilmədi. Elə quyunun üstündəki pencərləri yığdı, qardaşları üçün yemək hazırladı. Axşam qardaşlar evə qayıdanda, qız süfrə açdı, çörək, pencər və pendir gətirdi. Oğlanlar həməni pencərdən yeyən kimi çevrilib qoyun oldular. Qız nə qədər qışqırdı, ağladı, fəryad qopardı, heç bir nəticəsi olmadı. Olacağa çarə yox imiş, indiyə qədər yeddi qardaşı ilə öyünən qız, indi yeddi dilsiz-ağızsız qoyunu olan gözü yaşlı bir adama çevrildi. Dərd qızın belini

* qurumuş ağac budağı – red.

bükdü, saçlarını ağartdı, amma heç bir nəticəsi olmadı. Qız hər gün qoyunları çıxarıb otarır, göz yaşını töküüb ağlayırdı. Allahdan dərdinə kömək umurdu, günahlarının bağışlanmasını arzulayırdı. Qoyunlar başlarını aşağı salıb otladıqca qızın ürəyindən qara qan axırdı. Biçarə qız gah o qoyunun, gah bu qoyunun boynunu qucaqlayır, əzizləyir, gözlərindən öpürdü.

Allahın əlində hər şey acizdir, onun əlində hər şey asandır. O, bəndələrinin səsini eşidən, onların günahlarını bağışlayandır.

Günlərin bir günü qız qoyunlarını otardığı zaman görür ki, düzənlikdə bir ağ saçlı, ağ saqqallı nurani bir qoca oturub namaz qılır. Qız bunu görcək çox sevindi. Nəhayət ki, dərdini danışmağa bir adam tapdı. Bir də baxanda gördü ki, həməən kişi başının üstündədir. Bu nurani qoca qızın göz yaşlarını görüb soruşdu.

- Bala, niyə ağlayırsan?

Qız ağzını açıb dərdini qocaya danışmaq istəyirdi ki, kişi dedi:

- Mən onların hamısını bilirəm. Qardaşların sənə tapşırırdılar ki, divin üstündən heç nə yığma, bəs sən niyə yığdın?

Qız göz yaşını töküüb bərkədən ağlamağa başladı. O öz günahını bilir, qışqırırdı. Elə bu vaxt o huşunu itirib özündən gedir.

Ayılarda nə görsə yaxşıdır, qardaşlarının yeddisi də yanındadır. Qız sevincindən nə edəcəyini bilmir. Qardaşlar da sevinirlər.

Onlar belə qərara gəlir ki, əsl xoşbəxtliyi öz valideynlərinin yanında olmaqla, onlara həyan olmaqla tapa bilirlər. Elə həməən gün yeddi qardaş və bir bacı valideynlərinin yanına, doğma evlərinə qayıdırlar. Ana-ata çox sevinirdi. Xain qonşu bunu görəndə ürəyi partlayıb öldü. Uşaqlarsa valideynlərini bir də atıb getməyəcəklərinə söz verdilər. Birlikdə çox xoşbəxt bir həyat yaşamağa başladılar.

Göydən üç alma düşdü. Biri mənim, biri nağıl söyləyənin, biri də bu nağılı yaşadan, bu günə çatdıran nənə - babalarımızın.

Mətnləri söylədi:

1. Hüseynova Xanım (75 yaş) Balakən rayonu Talalar kəndi.
2. Şahverdiyeva Sonamaral (85 yaş) Balakən rayonu Talalar kəndi.
3. Əhmədova Banu (80 yaş) Balakən rayonu Qazma kəndi.

Лейла Гусейнова

Бакинский государственный университет (Азербайджан)

СТИХИ МОЛЛА КАСУМ И АШУГ СЕНЕМ. СКАЗКА «СЕМЬ БРАТЬЕВ, ОДНА СЕСТРА» (АВАРСКИЙ ВАРИАНТ)

РЕЗЮМЕ

В данной статье представлены 2 стиха основателя азербайджанского ашугского стиха в XIII века Молла Касума, 33 баяты жившей в конце XIX – XX веков Ашуг Сенем, а также аварский вариант сказки «Семь братьев, одна сестра». Привлекательно значение записанных впервые образцов фольклора с точки зрения изучения истории зарождения и творческих традиций Ширванской ашугской школы.

Ключевые слова: Молла Касум, Мовлуднаме, Ашуг Сенем, сказка

Leyla Husseinova
Baku State University (Azerbaijan)

**POEMS OF MOLLA GASSIM AND ASHIG SANAM, THE TALE “SEVEN BROTHERS
AND A SISTER” (AVAR’S VARIANT)**

S U M M A R Y

In the collected works two poems of the founder of 13th century Azerbaijani ashig poetry Molla Gassim, 33 poems of Ashig Sanam and a tale of “Seven brothers and a sister” is given and their importance in enrichment of Azerbaijan folklore.

Key words: Molla Gassim, Movludnameh, Ashig Sanam, a tale